

УДК 81111`2766

Ю. І. Грибнік,
викладач

(Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу)

ОСНОВНІ ВИДИ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОДЕЛІ ТЕРМІНІВ-СЛОВОСПОЛУЧЕНЬ СФЕРИ ГЕОДЕЗІЇ ТА КАДАСТРУ

Статтю присвячено структурно-функціональному дослідженню англійської термінології геодезії та кадастру. Розглянуто види термінів-словосполучень залежно від їх структури. Встановлено їх основні лексичні категорії та моделі. Проаналізовано частотність вживання двокомпонентних та трьохкомпонентних термінів-словосполучень. Отримані результати представлено у вигляді таблиці.

В останні роки можна простежити значні зміни, що стосуються процесів розвитку та функціонування мови, яка, як відомо, складається з двох головних пластів – загальнонавчальної та наукової лексики. Важливе місце у роботах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців (О. М. Беляєвої, В. В. Виноградова, В. В. Лейчика, Б. Н. Головіна, А. В. Крижанівської, М. І. Мостового, Т. І. Панька, А. В. Суперанської, Е. Жильбера, Й. Сміта, А. Ширмера та інших) посідає дослідження фахових термінологій та лексичних одиниць, які широко використовуються у їх межах.

Водночас перед багатьма лінгвістами та термінологами постає проблема, пов'язана не тільки із вивченням та аналізом слів, але і з їх систематизацією та приведенням до відповідних норм, що діють у певному мовному суспільстві. Тобто важливе місце займає робота над укладанням словників, енциклопедій та іншої наукової літератури, що, передусім, базується на двох процесах – **уніфікації та стандартизації лексики**.

Уніфікація – це упорядкування термінологій різних галузей науки, техніки, економічного та культурного життя і всередині терміносистем відповідно до понять, ними позначуваними, і на міжгалузевому рівні.

Стандартизація – це вироблення терміна-еталона, який би відповідав усім лінгвістичним та логічним вимогам, що висуваються до терміна, і використовувався б у межах певної терміносистеми та на міжгалузевому рівні.

Основи стандартизації заклав О. Вюстер, який у свій час займався цим питанням, а також Д. Лотте. В Україні стандартизацію термінів здійснює Держстандарт. Існує вона і на міжнародному рівні. У роботі з міжнародними стандартами великого бачення набуває міжнародний банк даних. [1: 156].

Дана стаття базується на аналізі фахової мови геодезії та кадастру і стосується проблем вивчення термінологічних одиниць даних галузей (а саме термінів-словосполучень), які на сучасному етапі розвитку науки характеризуються конкретними лексико-семантичними процесами і явищами.

Актуальність дослідження полягає у вивченні не просто термінів як окремих понять, а також термінологічних систем, в яких вони функціонують; необхідності ретельного аналізу термінологічних словосполучень, які відіграють важливу роль у збагаченні словникового складу англійської мови.

Об'єктом дослідження є наукова фахова мова галузей геодезії та кадастру.

Предметом аналізу виступають структурно-функціональні особливості термінів-словосполучень, їх види та моделі.

Матеріалом дослідження слугували терміносполуки, отримані шляхом суцільної вибірки із держстандартів по геодезії та кадастру.

Головною метою є детальний аналіз термінів-словосполучень вищезазначеної галузі, визначення їх видів та моделей творення.

Відповідно до поставленої мети виконуються наступні **ключові завдання**: вивчення основних тенденцій та проблем дослідження термінологічних словосполучень; виокремлення структурних та семантичних особливостей терміносполук у фаховій мові геодезії і кадастру; класифікація термінів-словосполучень відповідно до основних моделей їх будови; визначення частотності вживаності аналізованих термінологічних утворень.

Проблема дослідження термінології та терміна, як її головного елемента є досить актуальною в наш час, адже як вітчизняні, так і зарубіжні науковці розглядають дані поняття по-різному. На думку Ж. Марузо **термінологія** будь-якої галузі визначається як система термінів, які використовуються для вираження понять, притаманних певній науці [2]. Т. І. Панько визначає її як не просто системою термінів, а сукупністю термінів, що входять у певну термінологічну систему і мають свою специфіку [1: 148].

Згідно з Т. Канделаки **термін** – це слово чи словосполучення, що вимагає для встановлення свого значення в певній системі понять побудови дефініцій [3: 72]. М. Кондаков вважає його словом чи словосполученням, що є точною назвою строго визначеного поняття [4: 594].

Вагомого значення набуває визначення терміна М. І. Мостовим, який розглядає його як слово або словосполучення з історично умотивованим чи умовно закріпленим значенням, що відбиває одне поняття у спеціалізованій галузі знання чи виробництва. На його думку, сукупність термінів як

лексичних засобів найменування становить термінологію, до складу якої входять терміни-слова, терміни-словосполучення та інші термінологічні утворення [5: 191].

За підрахунками фахівців у галузі термінознавства термінологічні словосполучення становлять 60-75 % від загальної кількості термінологічних одиниць, що зумовлено можливістю останніх майже повністю покривати певне понятійне поле окремої терміносистеми [6]. Термінам-словосполученням, що виступають найменуваннями конкретних понять предметної галузі, притаманні специфічні лексико-семантичні ознаки, характерні для термінологічних одиниць, а також існує певна обмеженість у їх використанні. Виокремлені нами в фаховому дискурсі геодезичні терміни-словосполучення (285 досліджуваних одиниць) варто диференціювати за типом їхньої структури на:

1. Прості словосполучення (становлять 78 % від загальної кількості дібраних прикладів), що складаються, як правило, з двох слів, одне з яких є головним, а інше – залежним: map appearance, central meridian, political map, geodetic azimuth, vertical plane, деякі з них містять у своєму складі слова-композиції (3 %) [7; 8].

2. Складні словосполучення (становлять 22 % від загальної кількості дібраних прикладів), в яких залежні слова визначають різні аспекти значення стрижневого слова і до складу яких можуть входити прийменники: normal gravity acceleration, geodetic zenith distance, plastic relief map, technological plan of map edition [7; 8].

Залежності від синтаксичної структури словосполучення та граматичної моделі, прості геодезичні терміни-словосполучення (78 %) утворюються поєднанням слів наступних лексико-семантичних категорій:

- іменник + іменник;
- прикметник + іменник;
- дієприкметник + іменник.

Варта уваги і думка таких лінгвістів, як А. В. Суперанської та Н. В. Васильєвої, які класифікують ТС на: **вільні** (де кожний з компонентів – термін, що може вступати в двосторонній зв'язок), **зв'язані** (де ізолювано взяті компоненти можуть і не бути термінами, а в поєднанні вони утворюють термін-словосполучення) та **багатокомпонентні терміни-словосполучення** (такі терміни можуть бути три-, чотири- і більше компонентними) [9: 130-137].

Трикомпонентні терміни-словосполучення є також часто вживаними в досліджуваній термінології і складають 18 % терміносполук, утворюються на основі бінарних словосполучень. До них належать наступні моделі:

- **іменник + прикметник (або дієприкметник) + іменник** (містить слова як термінологічного, так і нетермінологічного характеру, причому носієм основного термінологічного значення є переважно іменник);
- **прикметник + прикметник + іменник** (характеризується тим, що в ній другий прикметник виконує уточнюючу функцію, а приєднаний до нього ще один прикметник диференціює даний вираз за певними ознаками);
- **іменник + іменник + іменник** (складається із слів-іменників, що мають термінологічне значення);
- **прикметник + іменник + іменник**;
- **дієприкметник + прикметник + іменник**;
- **дієприкметник + іменник + іменник**.

Результати кількісного аналізу двохкомпонентних та трьохкомпонентних термінів-словосполучень представлено у таблиці 1.

Таблиця 1.

№	Двокомпонентні терміни-словосполучення			
	Модель	Приклади	Кількість одиниць	Відсоток
1.	Прикметник + іменник	editorial plan, polyconic projection, conformal latitude, central meridian, astronomic azimuth, horizontal plane, astronomic leveling, graphic scale, topographic map.	135	58 %
2.	Іменник + іменник	earth spheroid, screen plate, outline draft, zenith distance, gravity potential, correction copy, geoid height, area distortion.	83	36 %
3.	Дієприкметник + іменник	tinting schedule, combined projection, training map, advanced document, advanced sheet, derived projection.	13	5,6 %
	Разом		231	100%

Трьохкомпонентні терміни-словосполучення				
1.	Іменник іменник іменник	+	gravity acceleration anomaly, map element background, locality information data, line movement method, ground quality method, ground quantity method, line image method.	20 37 %
2.	Прикметник іменник іменник	+	astronomic zenith distance, geodetic zenith distance, rectangular map grid, verbal length scale, normal gravity acceleration.	17 31 %
3.	Іменник прикметник (дісприкметник) + іменник	+	original of geographical base, standard geographical base, sheet numbering system, line of equal distortion, method of cartographic symbols.	7 13 %
4.	Прикметник прикметник іменник	+	direct geodetic problem, inverse geodetic problem, external perspective projection, polar spherical coordinates, standard geographical base.	5 9 %
5.	Дісприкметник іменник іменник	+	coloured map appearance, registered map print, photographic hill shading, dashed detail of map.	3 6 %
6.	Дісприкметник прикметник іменник	+	generalized conic projection, generalized cylindrical projection.	2 4 %
Разом				54 100%

Аналіз дослідження дозволяє зробити висновок, що двокомпонентні моделі є більш продуктивними в термінології геодезії та кадастру, ніж трьохкомпонентні. Серед них найбільш вживаними виступають сполучення іменника та прикметника. Незначну частину становлять терміни, які в своїй граматичній структурі мають прийменники та інші службові частини мови: deviation of the plumb line, method of cartographic symbols, points of zero distortion (2 %).

У досліджуваній термінології також спостерігається тенденція до використання багатоконпонентних моделей (термінів-словосполучень, до складу яких входять чотири, п'ять, шість чи навіть більше компонентів), що пояснюється прагненням виразити нові диференційні ознаки і надати терміну більшої семантичної точності. За рахунок введення нового компонента в словосполучення розширюється і поглиблюється поняття про певні якості предмета, що вирізняють його із ряду подібних за спеціальними інтегральними ознаками. Проте незалежно від кількості складових компонентів термін залишається єдиним знаком. Терміни-словосполучення виражають єдині цілісні поняття. Вони більш стійкі порівняно з вільними словосполученнями загальнолітературної мови.

Щодо сфери геодезії та кадастру, то у державних стандартах зафіксовані, передусім, чотирьох та п'яти компонентні терміни-словосполучення (4 %), а саме: technological plan of map edition, normal aspect of map projection, transversal system of polar spherical coordinates, oblique system of polar spherical coordinates, preparation of map base editing original та інші, які у своєму складі можуть містити прийменники (55 %), чи вживатись без них (45 %).

Дослідження показує, що реально існуючу термінологію геодезії та кадастру не можна обмежувати однослівними термінами. Терміносполучення, що входять до її складу виступають як один із найбільш поширених структурних типів термінологічних утворень. Їх поява пов'язана з синтаксичним способом творення термінів, сутність якого полягає в об'єднанні двох або більше зв'язаних у граматичному і смислового відношенні слів, що становлять собою складне позначення явища чи предмета, і який є доволі продуктивним.

Перспективою подальшого дослідження є більш детальний аналіз термінологічних одиниць фахової мови геодезії та кадастру, включаючи не лише терміни-словосполучення, але і терміни-слова та композити, а також класифікація термінологічних одиниць по групах згідно структурних та семантичних ознак.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Панько Т. І. Українське термінознавство / Т. І. Панько, І. М. Качан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.
2. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо. – М., 1960. – 436 с.
3. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. – М., 1977. – 134 с.
4. Кондаков Н. И. Логический словарь / Н. И. Кондаков. – М. : Наука, 1971. – 658 с.
5. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови : [підручник для ін-тів і фак. іноз. мов] / М. І. Мостовий. – Харків : Основа, 1993. – 256 с.
6. Беляєва О. М. Термінологічне словосполучення у аспекті лінгводидактики / О. М. Беляєва // Педагогічні науки. – 2008. – № 124. – С. 109–113.

7. Геодезія. Терміни та визначення. ДСТУ 2393-94. – [Чинний від 1995-01-01]. – К. : Держстандарт України, 1994. – (Національний стандарт України). – 64 с.
8. Картографія. Терміни та визначення. ДСТУ 2757-94. – [Чинний від 1996-01-01]. – К. : Держстандарт України, 1994. – (Національний стандарт України). – 95 с.
9. Суперанская А. В. Общая терминология : Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М., 1989 – 246 с.
10. Зелізний А. М. У перспективі – стандартизація української науково-технічної термінології / А. М. Зелізний // Науково-технічне слово. – 1992. – № 1. – С.17–26.
11. Ктитарова Н. К. Українська термінологія металургійної промисловості : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Н. К. Ктитарова. – Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2000. – 19 с.
12. Лейчик В. М., Никулина Е. А. Исследование терминологизмов в парадигматике : явление антонимии / В. М. Лейчик, Е. А. Никулина // Вестник МГУ. – Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2005. – № 1. – С. 30–43.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Грыбинык Ю. И. Основные виды и функциональные модели терминов-словосочетаний области геодезии и кадастра.

Статья посвящена структурно-функциональному исследованию английской терминологии геодезии и кадастра. Рассматриваются виды терминов-словосочетаний в зависимости от их структуры. Определены их основные лексические категории и модели. Анализируются частотность употребления двухкомпонентных и трехкомпонентных терминов-словосочетаний. Полученные результаты представлены в таблице.

Grybinyk Yu I. The Main Types and Functional Models of Terminological Word-Combinations in the Sphere of Geodesy and Cadastre.

The article is devoted to the structural and functional study of English terminology in the sphere of geodesy and cadastre. Special attention has been paid to the types of terminological word-combinations. Their basic lexical categories and patterns have been singled out. The frequency of usage of two and three-component terminological word-combinations is analyzed. Received results are shown in the table.